

Méreiné Berki Boglárka

**KORLÁT ÉS MENEDÉK – EGY VÁROSI DESZEGREGÁCIÓS
FOLYAMAT ELEMZÉSE A TÁRSADALMI TŐKE VIZSGÁLATÁN
KERESZTÜL**

Doktori értekezés tézisei

Szeged, 2021

**SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
KÖZGAZDASÁGTANI DOKTORI ISKOLA**

**KORLÁT ÉS MENEDÉK – EGY VÁROSI DESZEGREGÁCIÓS
FOLYAMAT ELEMZÉSE A TÁRSADALMI TŐKE VIZSGÁLATÁN
KERESZTÜL**

Doktori értekezés tézisei

Témavezetők:

Dr. habil. Málóvics György
egyetemi docens

Dr. habil. Bajmócy Zoltán
egyetemi docens

Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar

Szeged, 2021

1. Bevezetés	3
2. A dolgozat felépítése	6
2.1 Szegregáció és antiszegregáció	6
2.2 Társadalmi tőke	9
2.3 Eset és módszer	11
3. Az értekezés főbb eredményei – tézisei.....	15
4. Tézisfüzet hivatkozásai.....	24
5. A szerző témakörben megjelent publikációi.....	29

1. Bevezetés

Magyarországon legalább 1633 szegregátum található a jelenleg elérhető, legátfogóbb hazai kutatások alapján. Ezekben az etnikai alapon (is) szerveződő szegregátumokban megközelítőleg 300 000 ember él¹ (ez az ország lakosságának körülbelül 3 százaléka) (Domokos – Herczeg 2010).

A hazai és nemzetközi szakirodalomban számos olyan kutatással találkozhatunk, melyek azt bizonyították, hogy a szegregált lét az itt élők számára számos korlátot jelent. Ez megtestesülhet például a rosszabb munkához jutási lehetőségekben (Kemény et al. 2004), a területi stigmatizáció tekintetében (Wacquant 2007), a jó minőségű szolgáltatásokhoz, egészségügyi intézményekhez való nehezebb hozzáférés vagy a koncentrált bűnözés előretörése szempontjából (Silverman et al. 2006), valamint a negatív társadalmi minták fenntartásában és továbbörökítésében (Bolt et al. 2010, Tunstall et al. 2010, Osterling 2007). Emellett a hatóságok gyakran „határon túli területként” kezelik a szegregátumokat² (Málovics et al. 2018a).

Más tanulmányok ezzel szemben rámutattak arra, hogy a szegregáció nemcsak korlátként jelentkezhet, hanem az itt élő családok számára fontos erőforrásokat is biztosíthat (Farkas 2012; Wacquant 2001), ami a hazai városi roma szegregátumok kontextusában is jelentkezik (Tóth et al. 2017). Ezeknek az erőforrásoknak nagyon fontos szerepe lehet az itt élő emberek önbecsülése, mindennapi boldogulása, jólléte tekintetében (Méreiné et al. 2017b). Így tehát a szegregáció egyszerre jelent erőforrást, biztonságot, és esélytelenséget a szegénységi csapda megtörésére.

A hazai szakpolitika álláspontja ezzel szemben meglehetősen egyértelmű. 2013 és 2014 során valamennyi hazai megyei jogú város kötelező jelleggel felülvizsgálta a fejlesztési dokumentumait. Ezen stratégiai dokumentumok egyike az Integrált Településfejlesztési vagy Integrált Városfejlesztési Stratégia, amelynek kötelező részét képezi az antiszegregációs terv (vagy antiszegregációs program). Ezeknek a dokumentumoknak az elkészítéséhez a Városfejlesztési Kézikönyv ad iránymutatást, amely a szegregációt egyértelműen nemkívánatos és felszámolandó jelenségként kezeli (Városfejlesztési Kézikönyv 2. Javított kiadás, Méreiné et al. 2017a).

Láthattuk, hogy a szegregáció valóban számos nemkívánatos hatás előidézője lehet, de nem jelenthető ki egyértelműen az sem, hogy a szegregációhoz csak és kizárólag ilyen hatások

---

¹ 2000 fő lakos feletti települések esetében KSH szegregációs mutatója, 2000 fő alatti települések esetében „helyi vélekedés alapján cigánytelepnek vagy cigánysornak tartott településrész”

² 'Beyond the pale' (Harper et al. 2009)

társulhatnak. Ebből kiindulva, egy ennyire kategorikus álláspont mögött értelemszerűen nem nyílik lehetőség a szegregációhoz kapcsolódó különböző és sokszor ellentmondásos tényezők reflexiójára³. Ugyanakkor az is elmondható, hogy hazai kontextusban szinte egyáltalán nem, vagy csak elvétve találkozni olyan kutatómunkákkal, amelyek egy deszegregációs folyamat tapasztalatait írják le, ezzel megalapozva esetleg a hazai szakpolitikák újragondolását.

Kutatásom során egyetlen konkrét városi deszegregációs folyamat vizsgálatára fókuszálok, amely 2017 tavaszán kezdődött el, így lényegében disszertációm alapja egy esettanulmány. Azért döntöttem emellett a megközelítés mellett, mert a célom az volt, hogy egy ilyen bonyolult és komplex folyamatot minél részletesebben feltárjak és megismerjek, különös tekintettel a háttérben meghúzódó, rejtett mechanizmusokra.

A vizsgált deszegregációs folyamat jól illeszkedik a hazai szakpolitikák álláspontjához, mivel egyértelműen elköteleződik a térbeli szegregáció megszüntetésének kívánatosságára mellett. A város antiszegregációs tervében kimondja, hogy a szegregátum felszámolását legkésőbb 2029-ig véghez kell vinni, illetve azt is leszögezi, hogy az érintett családok elköltöztetése csak „*integrált lakókönyezetbe*” történhet.

Bár hazai kutatás csak elvétve található a témában, a nemzetközi szakirodalomban számos olyan kutatással találkozhatunk, amelyek olyan beavatkozásokat vizsgálnak, ahol társadalmilag heterogén lakóközösségek létrehozatala volt a cél (Solon et al. 2000; Ludwig et al. 2001; Katz et al. 2001; Lupton et al. 2009; Kearns – Mason 2007; Oreopoulos 2003; Silver et al. 2013; Cheshire 2009; Mugnano – Palvarini 2013). Az ilyen jellegű beavatkozások mögött általában az az elvárás húzódik meg, hogy különböző státuszú emberek olyan kapcsolatot (társadalmi tőkét) alakítsanak ki egymással a beavatkozás után, amely erőforrásként működik mind egyéni (például anyagi és nem anyagi erőforrások megosztása, társadalmi mobilitás lehetősége), mind pedig társadalmi (például szolidaritás, társadalmi kohézió, társadalmi integráció) szinten. Emellett a szegregáció „kétarcú” mivoltában is komoly szerepe lehet a szegregátumok közösségeire jellemző (megkötő, áthidaló és összekapcsoló) társadalmi tőkének a kapcsolódó kutatások alapján (Méreiné et al. 2017b; Messing 2006; Messing - Molnár 2011a; Messing – Molnár 2011b). Kutatásom során ezért a társadalmi tőkéhez kapcsolódó mechanizmusok vizsgálata segítségével értelmezem a szegregáció és antiszegregáció hatásait, vonatkozásait.

Ezek alapján kutatási kérdéseim a következők:

---

³ Pedig nagy szükség lenne rá, mivel hazai deszegregációs beavatkozások kapcsán a médiumok, civil szervezetek gyakran számolnak be sikertelenségekről, helyi konfliktusokról, vagy éppen újraszegregálódásról.

(1) Milyen mechanizmusok kapcsolódhatnak a társadalmi tőkéhez etnikailag és osztályalapon szegregált közösségek vonatkozásában?

(2) Milyen hatások és mechanizmusok kapcsolódnak a társadalmi tőkéhez az olyan antiszegregációs törekvések esetében, amelyek heterogén lakóközösségek létrehozatalára irányulnak?

Míg a gazdasági vagy egyéb materiális tényezők viszonylag könnyen mérhetők, addig a társadalmi tőkéhez olyan sajátosságok, olyan mechanizmusok kapcsolódnak, amelyek sokszor rejtettek maradnak, lehetetlen megragadni pillanatfelvétel-szerűen, vagy annak kontextusából kiemelve. A mérési, elemzési nehézségek még hangsúlyosabban jelentkeznek olyan sérülékeny és zárt közösségek esetében, mint amilyenek az etnikai alapon szerveződő szegregátumok közösségei. Ebből kiindulva kutatásomban kvalitatív módszereket alkalmazok, melyek egy több mint 5 éve tartó részvételi akciókutatási (RAK) folyamatba ágyazódnak be. Ez a folyamat lehetőséget biztosított számomra a kontextus alapos megismerésére, bizalmi kapcsolatok kialakítására, a tabuk ledöntésére a kommunikációban, közös tanulásra és nem utolsósorban közös akciókra az érintett családok jelentős részével.

Disszertációm hozzáadott értékét a következőkben látom:

- Az antiszegregációs beavatkozásokhoz kapcsolódó lehetséges következményekre újszerű módon, a személyes kapcsolatok, és azok változásának elemzésén keresztül világít rá az értekezés, amely eddig hiányzott a hazai szakirodalomból és a nemzetközi szakirodalomban is csak érintőlegesen foglalkoztak ezzel.
- Értekezésem elméleti részében strukturáltan mutatom be és hangolom össze azokat a teóriákat, amelyek a csoporton belüli és csoportokon átnyúló kapcsolatok szembeállításával foglalkoznak de gyakran különböző terminológiát használnak az elméletalkotók (társadalmi tőke, kötések, szolidaritás, integráció).
- Értekezésem elméleti részében szisztematikusan elemzem és hasonlítom össze azokat a nemzetközi forrásokat, amelyek (jórészt esettanulmány jelleggel) olyan beavatkozásokkal foglalkoznak, amelyek társadalmilag heterogén lakóközösségek létrehozatalára irányulnak.
- A részvételi akciókutatásnak köszönhetően az antiszegregációs folyamat kezdetétől fogva nyomon követtem az eseményeket és azok hatásait, így nemcsak egymástól szeparált adatok elemzésére alapozom megállapításaimat, hanem transzdiszciplináris módon a folyamat és a kontextus alapos ismeretével a hátam mögött teszem ezt meg.

- Az évek óta tartó RAK folyamat során bizalmi (esetenként baráti) kapcsolat alakult ki az érintett családokkal, ami lehetővé tette számomra az érintettek szemszögének alapos, tabuktól mentes megismerését, az elköltöző családok életének folyamatos nyomon követését, az érintettek interpretációinak bemutatását. Ez a disszertációban bemutatásra kerül, ügyelve arra, hogy saját szerepemre a bevonódás miatt folyamatosan reflektáljak.

2. A dolgozat felépítése

Disszertációm elméleti része két nagyobb fejezetből áll. Elsőként a szegregációhoz és antiszegregációhoz kapcsolódó vonatkozásokat mutatom be, majd a társadalmi tőkéhez társítható elméleti megfontolásokat. Ezt követi az eset és a módszer leírása, végezetül pedig kutatásom eredményeinek ismertetése.

2.1 Szegregáció és antiszegregáció

A fejezet **első** részében a **szegregációhoz** kapcsolódó források bemutatásán keresztül tisztázom a fogalomhasználatot, azt hogy pontosan mit értek az értekezésemben szegregáció alatt. Lakóhelyi szegregációról abban az esetben beszélünk, amikor a társadalmi távolságokat az elkülönülő csoportok térben is leképezik (Ladányi 2007). Ez nem feltétlenül csak a szegénység koncentrációjához kapcsolódik, azonban Magyarországon a szakmai konszenzus elsősorban erre alkalmazza a szegregáció kifejezést és ahhoz gyakran etnikai vonatkozásokat is társít. A KSH szegregációs mutatója munkapiaci, iskolázottsági adatokat, segélyezési arányokat vesz alapul.⁴

A nemzetközi szakirodalomban gyakrabban használják a „gettó” vagy „slum” megnevezést. Wacquant (2004, 2012) sokkal kifinomultabb és pontosabb definíciót adott erre, mint a magyarországi, tisztán kvantitatív adatokon nyugvó szegregációs mutató. A definíció szerint a szegénység és etnicitás koncentrációja ugyan a gettók jellemző vonása, de gettóról akkor beszélhetünk, ha az adott terület térben élesen elválik a település többi részétől, az itt

---

⁴ A 2001-es népszámlálási adatokon alapuló szegregációs mutató: Szegregátumnak nevezzük azokat a városi területeket, amelyeken az aktív korú (15-59 év közötti) lakosok legalább 50%-a nem rendelkezik rendszeres munkajövedelemmel, legmagasabb iskolai végzettsége pedig nem haladja meg a 8 osztályt. Szegregációval veszélyeztetett területnek nevezzük azokat a városi területeket, ahol a fenti mutató 40-50% közötti értéket vesz fel. Budapest esetében szegregátum az a terület, amelyen a fent jelzett mutató értéke eléri, vagy meghaladja a 35%-ot. Szegregációval veszélyeztetett a terület, ha a mutató értéke 25-35% közt van. Szegregátumnak nevezzük azokat a területeket, ahol a rendszeres szociális támogatásoknak a lakossághoz/ lakások számához viszonyított aránya eléri a városi (kerületi) átlag kétszeresét. Szegregációval veszélyeztetett területnek tekintjük azokat a területeket, ahol a rendszeres szociális támogatásoknak a lakosságokhoz/ lakások számához viszonyított aránya eléri a városi átlag 1,7-szeresét (KSH).

élőket a többségi társadalom stigmákkal látja el, az itt élő családok nem saját döntésük alapján, hanem valamiféle kényszer hatására költöztek ide, illetve a többségi társadalomtól elkülönülő, párhuzamos intézményrendszert, normarendszert használnak. Értekezésemben bár a szegregáció kifejezést használom, mikor szegregációt említek, Wacquant gettó definíciójából indulok ki.

A fejezet **második** részében kirétek az underclass diskurzushoz kapcsolódó eltérő értelmezésekre. (Myrdal 1963; Wilson 1978, 1987; Ladányi – Szelényi 2001, Massey – Denton 1993, 1998) Ladányi – Szelényi (2004: 16. o.) Disszertációmiban az underclass diskurzus harmadik hullámával egybecsengően azt az álláspontot tartom érvényesnek, hogy annak létezése alapvetően strukturális okokra vezethető vissza, amelyhez alkalmazkodnak az érintettek, amely később szintén visszahat a struktúrára, ezzel a körköröséggel mintegy konzerválva helyzetüket.⁵

Az underclass diskurzus ismertetése után a fejezet **harmadik** részében olyan elméletek bemutatását teszem meg, amelyek azzal foglalkoznak, hogy milyen hatások társíthatók ahhoz, ha valaki szegregált körülmények között él. Itt olyan tényezők említhetők meg, mint a mélyülő társadalmi távolság a térbeli szegregáció hatására (Massey – Denton 1993; 1998), a területi stigmatizáció (Wacquant 2001, 2008), rosszabb esélyek a munkaerőpiacon (Kemény et al. 2004, Bereményi – Carrasco 2015; O’Nions 2010; Van Baar 2012; Messing – Bereményi 2017), korlátozott hozzáférés jó minőségű szolgáltatásokhoz, koncentrált bűnözés vagy például a negatív társadalmi minták fenntartása (Silverman et al. 2006; Bolt et al. 2010, Tunstall - Lupton 2010, Osterling 2007;).

Számos tanulmány rámutatott, hogy a stigmatizált lakóhely szimbolikusan is lealacsonyítja az ott élőket, aminek eredménye, büntudat, szégyenérzet, alacsony szintű önbecsülés, tehát maga a szegregáció összességében eredményezheti az alacsonyabbrendűség akut érzését is (Pétonnet 1982; Wacquant 2007). Bourdieu [1993] (1999). Ezek a tényezők rendszerint egymást erősítik, ezzel növelve a szegregált körülmények között élők társadalmi kirekesztődését (Johnston et al. 2002; Sommerville – Steele 2002; Wacquant 2001; Wacquant 2008; Powell 2010).

Mindezek mellett a térbeli szegregáció (és szegénységi koncentráció) az érintettek számára egyben erőforrásokat is jelenthet (Farkas 2012; Wacquant 2001, Tóth et al. 2017;

---

⁵ Gyakran komoly viták kísérik az „underclass”, mint fogalom használatát is (Lásd: Stewart – Ladányi, Szelényi vita) például azért, mert maga a fogalomhasználat is előítéletekhez, stigmatizációhoz vezethet illetve probléma lehet még az, ha az Egyesült Államokból származó fogalmat a kelet-európai viszonylatokban próbáljuk alkalmazni, hiszen bőven akadnak eltérések a két terület között. (Stewart 2001).

Méreiné et al. 2017b). Így tehát, ahogy azt már tudjuk, a szegregáció egyszerre jelent erőforrást, biztonságot, és esélytelenséget a szegénységi csapda megtörésére. A fejezet **negyedik** részében az informálitással foglalkozom.

Magyarországon a szegregáció etnikai vonatkozásai megkerülhetetlenek, így a fejezet **ötödik** részében bemutatásra kerülnek ezek is. A fejezet **hatodik** részében a hazai térbeli társadalmi egyenlőtlenségek mintázatait és a szakpolitikák szegregációhoz fűződő viszonyait ismertetem. Ezen belül látható, hogy számos hazai és nemzetközi program irányul a szegregáció felszámolására, amely fő iránya az érintett családok integrált lakókörnyezetbe telepítése. Mindezek ellenére azt látjuk Magyarországon, hogy a szegregáció nem csökken számottevően (Domokos – Herczeg 2010; Kozákné 2001). Ez a fejezet átvezetésként szolgál a külföldi tapasztalatok bemutatásához.

A zárásként a **hetedik** alfejezetben olyan tanulmányokat elemzek, amelyek a deszegregációs beavatkozásokhoz kapcsolódnak, nevezetesen olyanokhoz, amelyek társadalmilag heterogén lakóközösségek létrehozatalára irányuló beavatkozásokkal és azok hatásaival foglalkoznak (mivel a vizsgált eset -a tervek szerint legalábbis- ilyen beavatkozás). Értekezésemben ezekre egységesen a „mixing – policy” elnevezést alkalmazom. Ebben a fejezetben reflektálok a kényszerű kilakoltatás (displacement) és a dzsentifikáció összefüggéseire is.

A hazai szakpolitikai diskurzussal ellentétben, ezek az elemzések nem tekintenek minden esetben egyértelmű sikerként az ilyen jellegű beavatkozásokra. Egyelőre nem alakult ki egységes vélemény azzal kapcsolatban, hogy ez egy kívánatos és hatékony területfejlesztési stratégia (Solon et al. 2000; Ludwig et al. 2001; Katz et al. 2001; Lupton et al. 2009; Kearns – Mason 2007), netán önmagában csekély haszonnal bíró (Oreopoulos 2003; Silver et al. 2013; Cheshire 2009), vagy bizonyos körülmények között egyenesen káros beavatkozás (Mugnano – Palvarini 2013). A vizsgált esetek bár különböző kontextusban valósultak meg, mégis szolgálnak néhány figyelemreméltó mintázattal, disszertációmban ezeket gyűjtöttem össze:

1. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a mixing-policy alkalmazása **önmagában általában nem elegendő a várt pozitív hatások generálásához**. Sok esetben konfliktusok kialakulásához, stigmatizációhoz, reszegregációhoz vezethet, amely adott esetben tovább ronthatja az érintett emberek, családok, jól-létét. Épp ezért a különféle **segítő-kísérőbeavatkozások jelentősége** kiemelkedően fontos.
2. Sarkalatos tényező, hogy **mi alapján különítjük** el az egyes csoportokat. A mixing policy sokféle dimenzió mentén történhet. Például a nemzetközi gyakorlatban gyakran alkalmazott a tulajdonviszony alapján történő elkülönülés (*tenure mix*) nem minden

esetben tükrözi az érintettek jövedelmi helyzetét és a jövedelmi távolság sem jelent minden esetben kulturális távolságot. Az elkülönítés módjának fontos hatása lehet a sikerességre.

3. Ide kapcsolódik a harmadik megállapítás, miszerint az **etnikailag heterogén közösségek** létrehozatalára irányuló beavatkozásoknak sokkal **több buktatóval** kell szembenézniük, mint a jövedelmi szempontokat, vagy tulajdonviszony szempontját figyelembe vevő beavatkozásoknak. A tapasztalatok alapján a mixing-policy elsősorban olyan közösségek esetén **működik, ahol nincsenek éles etnikai, kulturális elkülönülések**, illetve a jövedelmi rés sem túlzottan magas az egyes csoportok között.
4. Végezetül pedig érdemes figyelmet fordítani arra is, hogy mi alapján monitoringozzuk az egyes beavatkozásokat. Például eltérő eredményeket kaphatunk akkor, ha pusztán jövedelmi szempontokat veszünk figyelembe, vagy netán jelentőséget tulajdonítunk egyéb nem-piaci jóléti tényezőknek is (amelyek egyébként nagyon nehezen mérhetők).

2.2 Társadalmi tőke

A fejezet **első** részében a megközelítésmód diszciplínákon belüli elhelyezését és indoklását teszem meg. A társadalmi tőkével elsősorban a szociológia diszciplínáin belül foglalkoznak, így „alapozásként” a gazdaságszociológiai (van ennek keretében gyakran tárgyalt) elméletek érvrendszerét használom: klasszikus elméleteket, melyek (akarva vagy akaratlanul) szembe helyezkednek a neoklasszikus közgazdaságtannal és amellet érvelnek, hogy a gazdasági-jellegű folyamatok is a társadalomba beágyazottan, azzal összhangban és egymásra kölcsönösen hatást gyakorolva működnek (például: Weber 1967, Durkheim (2001 [1893]), Granovetter 1973, 1985, 1992, Polányi 1976), illetve olyanokat, amelyek ennek fontos bizonyításaként tekintenek a társadalmi tőkéhez kapcsolódó mechanizmusokra (például: Coleman 1998, Granovetter 1973).

A téma indoklásának második részében arra teszek kísérletet, hogy rávilágítsak, a társadalmi tőke egyre fontosabb sarokkövévé kezd válni a nemzetközi fejlesztési stratégiáknak (pl: OECD, Világbank, Saguaro Szeminárium) (Füzér et al. 2005), annak ellenére, hogy a hazai gyakorlatban ez még jócskán hiányzik (Méreiné et al. 2015). Ezek tükrében amellet érvelek, hogy a hazai helyi gazdaságfejlesztési beavatkozások esetében is fontos lehet a társadalmi tőkéhez kapcsolódó tényezők figyelembe vétele.

A fejezet **második** részében a társadalmi tőkéhez kapcsolódó főbb teóriákat mutatom be. A társadalmi tőke kérdésével régóta foglalkozik a szakirodalom (Hanifan 1916; Ben-Porath

1980; Putnam 1993, 1995; Bourdieu 1986; Coleman 1998; Fukuyama 2001; Woolcock–Narayan 2000; Burt 2000; Granovetter 2006). Ennek ellenére a mai napig sem sikerült egy egységes, összemérhető fogalmi keretet, terminológiát kapcsolni a társadalmi tőkéhez. Már a társadalmi tőke elnevezése sem egységes, a társadalmi tőke helyett olykor a kapcsolati tőke (Sík 2012), társadalmi erőforrás (Lin 1999), gyenge és erős kötések (Granovetter 1973) hálózat (Burt 2000) kifejezések jelennek meg. Bár az elméletek nagy része valóban „tőkeként” használja ezeket a kapcsolatokat, de akadnak, amelyek annak negatív hatásaival is foglalkoznak (ez nagyonis releváns, gondoljunk például a szektákra, a korrupcióra vagy akár a szegregátumok világának zárt közösségeire) (pl. Fukuyama 2001; Woolcock-Narayan).

A fejezet **harmadik** részében a társadalmi tőke szakirodalmának kritikai rendszerezése és a definiálás nehézségeire vonatkozó reflexió történik. Többben tettem kísérletet az elméletek rendszerezésére (Esser 2008; Fulkerson – Thompson 2008; Csizmadia 2015; Sík 2012). Az elméletek rendszerezésének alapját általában az szolgálja, hogy a társadalmi tőke közjóság vagy magánjóság funkciót tölt be. Látható, hogy a társadalmi tőke szakirodalma nagyon tág és meglehetősen kusza, emiatt disszertációm elméleti részének egyik fontos pontja kijelölni, hogy én pontosan mit értek társadalmi tőke alatt.

A fejezet **negyedik** részében lehatárolom azt az elméleti és fogalmi keretrendszert, amit értekezésemben használok. Kutatásom szempontjából fontos, hogy az elméleti háttér alkalmazható legyen a szegregált közösségek működésének, a deszegregáció hatásainak elemzésére, ezért a társadalmi tőke azon megközelítéseit tartottam relevánsnak, amelyek a társadalmi tőke tipológiájával, a hozzájuk társuló mechanizmusokkal, pozitív és negatív hatásokkal együttesen foglalkoznak (Woolcock – Narayan 2000; Putnam 1995; Gilchrist 2009; Burt 2000).

A külföldi és hazai kutatásokban, amelyek kifejezetten a gettókban/szegregált körülmények közt élők (köztük a romák) kapcsolati hálójával foglalkoznak, mind egyéni, mind közösségi erőforrásként megjelenik a társadalmi tőke (Albert – Dávid 2006; Messing 2006; Messing – Molnár 2011a, 2011b; Cartwright et al. 2007). Kutatásom során a törésvonal azonban nem a közjóság/magánjóság elkülönítés mentén rajzolódott ki elsősorban, hanem sokkal inkább a csoporton belüli és csoportok közötti kapcsolatok vonatkozásában, így értekezésemben is ebből indulok ki.

Ebben a fejezetben rendszerezem és párhuzamba állítom azokat az elméleteket is, amelyek a csoporton belüli és csoportokon átnyúló kapcsolatok szembeállításával foglalkoznak de gyakran különböző terminológiát használnak az elméletalkotók (társadalmi tőke, kötések, szolidaritás, integráció) (*1. táblázat*). Látható, hogy az elméletek nagyjából ugyanarról

beszélnek, és fontos egybecsengések mutatkoznak a csoporthoz kapcsolódó cselekvések vonatkozásában is.

1. táblázat Csoporton belüli és csoporton kívüli kapcsolatok rendszerezése

Elméletalkotó(k)	Csoportokon belüli kapcsolatok, zártság	Csoporton kívüli kapcsolatok, esély a mobilitásra
Castel (2000)	család, barátok	munkamegosztás
Lockwood (1964) Habermas (1987)	szociális integráció	rendszerintegráció
Lin (1982, 1990)	mikrointegráció	makrointegráció
Granovetter (1973, 2000)	erős kötések	gyenge kötések
Putnam (1993, 1995); Gittel-Vidal (1998); Woolcock-Narayan (2009); Gilchrist (2009)	megkötő társadalmi tőke	áthidaló (összekapcsoló) társadalmi tőke

Forrás: Saját szerkesztés

A fejezet végén kijelölöm azt a fogalomrendszert, amit a disszertációm során alkalmazok (1. ábra):

1. ábra Az értekezésben alkalmazott elméleti kategóriák

Megkötő társadalmi tőke (bonding social capital)	Áthidaló társadalmi tőke (bridging social capital)	Összekapcsoló társadalmi tőke (linking social capital)
<ul style="list-style-type: none"> • csoporton belüli homofil kapcsolatok barátokkal, rokonokkal, szomszédsággal • horizontális kapcsolatok • hozzáférés csoporton belüli erőforrásokhoz, amelyek fontosak lehetnek a mindennapi túlélés szempontjából • expresszív cselekvések 	<ul style="list-style-type: none"> • társadalmi osztályokon átívelő heterofil kapcsolatok barátokkal, ismerősökkel, távolabbi rokonokkal • horizontális (és vertikális) kapcsolatok • hozzáférés csoporton kívüli erőforrásokhoz, amelyek fontosak lehetnek a társadalmi mobilitás szempontjából • instrumentális cselekvések 	<ul style="list-style-type: none"> • társadalmi osztályokon átívelő heterofil kapcsolatok intézmények képviselőivel • vertikális kapcsolatok • hozzáférés csoporton kívüli erőforrásokhoz, amelyek fontosak lehetnek a társadalmi mobilitás szempontjából • instrumentális cselekvések

Forrás: Saját szerkesztés

2.3 Eset és módszer

A fejezet **első** részében az eset (kontextus, események, akciók) pontos leírása történik. Doktori értekezésemben egy konkrét telepfelszámolási folyamatot vizsgálok, amely egy megyei jogú város legnagyobb szegregátumát érinti. A folyamat 2017 tavaszán indult el, az interjú adatfelvétel lezárásának pillanatában a házak felét bontották le. Egy épület egy ütemben kerül kiürítésre, és amint ez megtörténik, azonnal elkezdődik a bontás. Jelenleg 9 épület került

lebontásra, ez 6 darab 4 lakásos és 3 darab 3 lakásos épületet jelent 2017 tavaszáig a szegregátumban 16 társasház volt, ebből 12 db. 4 lakásos és 4 db. 3 lakásos.

A lakások között sok a komfort nélküli, egy 35-40 négyzetméteres lakásban gyakran heten-nyolcan élnek/éltek. A lakók lakhatási státusza különböző: magántulajdonos, bérlő, jogcím nélküli használó és önkényes lakásfoglaló. A 2011-es népszámlálási adatok alapján hivatalosan 217 fő lakott itt – a tényleges lakosok számát nehéz pontosan megállapítani, mivel sok a jogcím nélküli lakáshasználó, ideiglenes beköltöző, illetve itt élő családtagjainál életvitel-szerűen tartózkodó, ám máshova bejelentett lakos. Az átlagos iskolai végzettség alacsony, az itt élő/élt aktív korúak háromnegyede nem rendelkezik rendszeres munkajövedelemmel.

A szegregátum egyfajta menedékként is működik: a kívülről beköltöző jogcím nélküli lakáshasználók száma egy korábbi, ugyanazon a településen történt telepfelszámolás (Málovics et al. 2019b) után jelentősen megugrott, az onnan kiköltözött családok közül sokan, elsősorban megélhetési okokból, ide vándoroltak vissza. Eltérő lakhatási státusz alapján eltérő kompenzációra számíthatnak az itt élők azért, hogy elhagyják lakásukat. Az önkormányzati bérlakásban élő családok zömmel magasabb komfortfokozatú bérleménybe költözhetnek, a városon belül, kicsivel magasabb bérleti díjért cserébe. A tulajdonosoktól az önkormányzat megvásárolta a lakást: vagy egy új lakás megvételével, vagy készpénzben fizette ki őket (jellemzően a ház piaci ára fölötti értékben). Az önkényes lakásfoglalók és jogcím nélküli lakáshasználók eleinte semmiféle kompenzációra nem számíthattak – esetükben sokáig kizárólag elhelyezés nélküli kilakoltatásról beszélhettünk. A folyamat előrehaladtával azonban a városi önkormányzat a helyi CNÖ-vel együttműködésben elkezdett krízislakásokat felajánlani azoknak a családoknak, akik esetében lehetségesnek tartották a többségi társadalomba való beilleszkedést (rendezett lakás és udvar, rendszeres jövedelem, iskolába, óvodába járó gyerekek).

A tulajdonosok és bérlők egyértelműen érdekeltek a deszegregációs folyamatban, ők azt egy jobb élet esélyeként értéleik. Az önkényes lakásfoglalók és jogcím nélküli lakáshasználók számára a folyamat a legalapvetőbb egzisztenciális ellehetetlenülés veszélyét hordozza magában, ami komoly konfliktus forrása a szegregátumon belül.

A szétköltöztetést semmiféle hivatalos kísérőprogram, integrációs program nem kíséri. Ugyanakkor az önkormányzat a tulajdonosok, bérlők, és az arra érdemesnek tartott jogcím nélküli használók és önkényes lakásfoglalók esetében a helyi CNÖ partnersége mellett törekszik a közös, személyre szabott megoldásokra, a családokkal külön-külön tárgyal, figyelembe véve azok igényeit és lehetőségeit.

A szegregátumot érintette egy civil-akadémiai együttműködésen alapuló részvételi akciókutatási folyamat, amely kapcsán számos akció valósult meg.⁶ Én 2015 óta vagyok aktív résztvevője a folyamatnak.

A fejezet **második** részében az alkalmazott módszertant mutatom be. Kutatásom során kvalitatív módszereket alkalmaztam, ám ez egy részvételi akciókutatási folyamat (RAK) keretein belül valósult meg. 2015 óta vagyok rendszeres kapcsolatban a szegregátumban élő (és azóta onnan elköltözött) családok jelentős részével ennek a folyamatnak köszönhetően. A RAK egy nyíltan értékvezérelt megközelítésmód, célja a tudás létrehozása mellett a társadalmi változások elindítása is (Coghlan - Brydon-Miller 2015). Egy ilyen folyamat során a kutató-kutatott viszony partneri viszonyra alakulhat és a kialakuló bizalom lehetőséget teremthet az őszinteségre és a tabutémák megvitatására (Bradbury – Reason 2003). Egy ennyire zárt közösség esetében ez a bizalmi kapcsolat jóformán elengedhetetlen, ha jó minőségű tudást akarunk létrehozni. Ha a telepelfszámolást helyezzük fókuszba tovább nehezíti a helyzetet, hogy ettől a beavatkozástól erősen függ a családok egzisztenciális helyzete, sokakat ellentétes érdek fűz a telepelfszámoláshoz, emiatt jelentős konfliktusforrás is a beavatkozás, így ez a bizalmi viszony még nagyobb hangsúllyal kell, hogy jelen legyen. A kapcsolódó szakirodalom is reflektál arra, hogy egy olyan deszegregációs beavatkozást, ami társadalmilag heterogén lakóközösségek létrehozására irányul szinte lehetetlen hagyományos társadalomkutatási eszközökkel mérni (Gordon et al. 2017), mivel az érintettek gyakran eltűnnek a kutatók látószögéből. Azokkal a családokkal, akikkel közelebbi kapcsolatba kerültem, a költözés után is rendszeres maradt a kapcsolatom, még olyan esetben is, amikor a család egy másik településre költözött, emiatt lehetőségem nyílt sorsuk nyomán követésére.

A fejezet **harmadik** részében az adatgyűjtés folyamatát ismertetem. Az adatgyűjtés több szálon is futott. Történt egyrészt kétkörös interjúfelvétel. Ennek keretén belül félig strukturált interjúkat készítettem. 2016-ban még nem kezdődtek el a kiköltöztetések és a bontások, ekkor 15 interjút készítettem el. 2018-ban már az épületek közel felét lebontották, ekkor 14 félig-strukturált interjú készült el. Ebből 7 interjú készült elköltözött interjúalanyokkal és 7 interjú olyanokkal, akik még a szegregátumban éltek ekkor. A második körös interjúfonál kialakításánál segítségemre volt kutatótársam, aki korábban szintén a szegregátumban élt, és sokkal jobban ismerte a kontextust, mint én. Az interjúfonalat közösen alakítottuk ki a kulturális, (pl. nyelvezeti) sajátosságokat figyelembe véve. Ezek többsége csoportos interjú

---

⁶ Tanodák, érzékenyítő programok, roma vezetők hangjának megerősödése, önkéntesség az egyetemi hallgatók között, Patrónus Hálózat létrejötte (középosztálybeli családok rendszeres és személyes kapcsolatokon keresztül működnek együtt mélyszegénységben, szegregált körülmények között élő roma családokkal).

volt⁷, így összesen 24 interjúalany fejtette ki a témával kapcsolatos véleményét (12 elköltözött, 12 maradó). A két körben átfedés nagyjából az interjúalanyok felét illetően volt. Az interjúkat diktafonnal rögzítettem, majd szó szerint legépeltem, illetve a kontextusról (interjúalanyok helyzete, viszonyaik, az interjú körülményei stb.) jegyzeteket készítettem, amiket csatoltam a legépelte interjúkhoz. A legépelte interjúkat N-Vivo kvalitatív tartalomelemző szoftverrel elemeztem. 2020 tavaszán további interjúkat készítettem, de már nem érintett családokkal, hanem azoknak az intézményeknek a képviselőivel, akiket az előző interjúkörökben személy szerint említettek az érintettek. Közülük 3 iskolai dolgozó (pedagógus, ifjúságsegítő, gyermekvédelmis), 2 családsegítő, 1 védőnő. Disszertációmiban nem volt célom az egész intézményi struktúra feltárása (erre ilyen csekély számú és nem túl diverz interjú nem is nyújthatna lehetőséget), csupán az intézmények képviselőivel kialakult kapcsolatok több oldalból történő megvizsgálása volt a célom.

Az interjúk készítése mellett kutatási naplót is vezetek a folyamat kezdete óta, amely tartalmaz egy intenzív 2 hetes periódust, amikor „beköltöztem⁸” a szegregátumba. Ez nagyjából 480 oldalnyi kézzel írott szöveget jelent. Az ebben található információkat is beépítettem az elemzésbe.

Végezetül, a fejezet **negyedik** részében az adatelemzés logikáját mutatom be. Az interjúk és a kutatási naplóm elemzése egy laza elméleti keretrendszer szerint történt, amely minden olyan tényezőt relevánsnak tartott, ami kapcsolódik a kutatási kérdéshez: *(1) Milyen mechanizmusok kapcsolódhatnak a társadalmi tőkéhez a szegregált közösségek vonatkozásában? (2) Milyen hatások és mechanizmusok kapcsolódnak a társadalmi tőkéhez az olyan antiszegregációs törekvések esetében, amelyek heterogén lakóközösségek létrehozatalára irányulnak?*

Ezek alapján elsősorban a szétköltöztetés hatásait és a társadalmi tőke kapcsán bekövetkező változásokat, illetve alapállapotát vizsgáltam. Az elemzés megkezdése előtt magam alakítottam ki fő-kategóriákat („megkötő társadalmi tőke”, „áthidaló társadalmi tőke”, „összekapcsoló társadalmi tőke”, „jobb lett a bontás után”, „rosszabb lett a bontás után”). Az elemzés során egyrészt ezekben a kategóriákban helyeztem el a szövegrészeket, másrészt egyéb megjelenő markáns kódok irányába is nyitott maradtam, illetve szükség esetén az előzetes kategóriákat további alkategóriákra bontottam az interjúkban megjelenő információk alapján.

---

⁷ Komoly módszertani kihívást jelentett egy nyugodt interjúkörnyezet találása. Az interjúk alatt rendszerint jöttek mentek a rokonok, vendégek. Akiknek a kutatási témához kapcsolódó hozzászólása volt, azt interjúalanynak vettem.

⁸ Az éjszaka kivételével az egész napot ott töltöttem, különböző családoknál.

Ez alapján látható, hogy mind a deduktív, mind pedig az induktív logika egyaránt alkalmazva volt az elemzés során.

A végső kategóriák vonatkozásában egyrészt a három társadalmi tőketípust vettem alapul, ezek meglétét/hiányát, pozitív, illetve negatív hatásait. Elemzésem során azonban szembeűnő módon kirajzolódott a megkötő társadalmi tőke erodálódása is. Ezeket a szövegrészeket a belső fragmentáció, eltávolodás és kapcsolatvákuum kategóriák alá rendeztem, majd elemzésem végén a könnyebb logikai értelmezhetőség, illetve a nagyarányú átfedések okaként összevontam. Külön értelmeztem a kategóriákat a telepfelszámolás előtti (ezek rendszerint „stock” információk voltak), valamint a telepfelszámolás következményei vonatkozásában („flow” jellegű információk). A szövegrészeket fő logika szerinti rendezése után először külön-külön elemeztem, majd végül ezek összefüggéseire is igyekeztem magyarázatot találni.

Az elemzés eredményeinek ismertetése is ezt a logikát követi. Először a társadalmi tőke (azon belül is elkülönítve a megkötő-áthidaló-összekapcsoló társadalmi tőke) működésére térek ki a telepfelszámolás előtti időszak esetében, majd ezt hasonlítom össze a telepfelszámolás hatásaival, végül ezek ismeretében vonom le következtetéseimet.

3. Az értekezés főbb eredményei – tézisei

- 1. tézis: Egy telepfelszámolási folyamat hatásainak vizsgálata számos nehézségbe ütközik, ezért egy ilyen folyamat elemzése során mindenképp indokolt transzdiszciplináris módon, a tudományos megismerés azon módszereit, megközelítéseit (is) alkalmazni, amelyek lehetővé teszik a mély megértést, a folyamat hosszabb távon történő nyomon követését, és képesek feltárni az érintettek perspektíváit. A részvételi akciókutatás alkalmas megközelítésmód egy ilyen komplex és szenzitív kutatási terület vizsgálatára, mivel lehetővé teszi mindezeket a hosszú távú, bizalmon alapuló együttműködő kapcsolatok révén.*

Kutatásom során kvalitatív módszereket alkalmaztam, ám ez egy részvételi akciókutatási folyamat keretein belül valósult meg. Egy ennyire zárt közösség esetében a bizalmi kapcsolat jóformán elengedhetetlen, ha jó minőségű tudást akarunk létrehozni. Ha a telepfelszámolást helyezzük fókuszba tovább nehezíti a helyzetet, hogy ettől a beavatkozástól erősen függ a családok egzisztenciális helyzete, sokakat ellentétes érdek fűz a telepfelszámoláshoz, emiatt jelentős konfliktusforrás is a beavatkozás, így ez a bizalmi viszony még nagyobb hangsúllyal

kell, hogy jelen legyen. A kapcsolódó szakirodalom is reflektál arra, hogy egy olyan deszegregációs beavatkozást, ami társadalmilag heterogén lakóközösségek létrehozására irányul szinte lehetetlen hagyományos társadalomkutatási eszközökkel mérni (Gordon et al. 2017), mivel az érintettek gyakran eltűnnek a kutatók látószögéből.

Disszertációmban egyetlen esetet vizsgáltam, ám azt egy több mint 5 évig tartó részvételi akciókutatási folyamat során követtem nyomon. Egy ilyen folyamat alatt a kutató-kutatott viszony partneri viszonyra alakulhat és a kialakuló bizalom lehetőséget teremthet az őszinteségre és a tabutémák megvitatására. Ezen túlmenően lehetőségem nyílt a kontextus alapos megismerésére és arra, hogy az érintettek nézőpontján, interpretációin keresztül is elemezni és értelmezni tudjam a kapcsolódó jelenségeket, olyannyira, hogy egy idő után a kutatási folyamatban maguk az érintettek is részt vettek (például az interjúfonal kialakításában). Kutatásom végére nyilvánvalóvá vált számomra, hogy a feltárt (nagyonis releváns) információk jelentős része sohasem került volna a látókörömbe, ha a kutatásom nem egy részvételi akciókutatás keretein belül valósul meg, hiszen sem a pontos kontextus, sem a háttérben meghúzódó rejtett mechanizmusok alapos megismerésére, sem pedig az érintettek sorsának és megélésének nyomon követésére nem nyílt volna lehetőségem. Így amellet, hogy kutatásom általánosíthatósága inkább analitikai, a megértés nagyon nagy mélységét tette számomra lehetővé, amely az antiszegregációs beavatkozások esetében mind tudományos, mind praktikus és mind morális megfontolások alapján kiemelkedően fontos.

2. tézis: A társadalmi tőke alapvetően befolyásol(hat)ja a deszegregációs folyamatokat és azok érintettek életére vonatkozó hatásait, így a társadalmi tőke három típusa mindenképp hasznos támpontot nyújthat egy deszegregációs folyamat értékeléhez, ehhez viszont egyéb strukturális jellegű hatások is társulnak.

A társadalmi tőke alapvetően befolyásolja azt, hogy a deszegregációs folyamatok eredményeképpen létrejönnek-e a heterogén/integrált lakóközösségek. Ebben az esetben, akiknek volt választási lehetőségük, azok közül sokan eleve olyan új lakókörnyezetet kerestek maguknak, ahol már éltek romák – nem függetlenül a megkötő társadalmi tőke által nyújtott materiális és nem materiális jól-léti előnyöktől, ez pedig egy reszegregációs folyamatot indított el.

Szintén reszegregációs folyamatot indít el, hogy számos érintettnek, esetünkben a jogcím nélküli lakáshasználóknak, illetve önkényes lakásfoglalóknak a kompenzáció hiánya, illetve

társadalmi és egyéb tőkeformáinak alacsony szintje miatt, nincs választási lehetősége integrált/heterogén környezetbe költözni.

Míg előbbi az érintettek kapcsolataiból, a szegregált közösség működéséből fakad, utóbbi egyértelműen a politikai döntéshozatal által követett antiszegregációs stratégia, azaz a kompenzáció és elhelyezés nélküli kilakoltatás eredménye. Egy olyan program, amely ténylegesen törekszik társadalmilag heterogén lakóközösségek létrehozására, a szegregált közösség(ek) társadalmi tőkéhez kapcsolódó mechanizmusai miatt szükségszerűen komoly kihívásokkal néz szembe (hiszen az érintettek nem feltétlenül akarnak egyből nagyon heterogén lakókörnyezetbe költözni), illetve a jogszabályok számára láthatatlan lakosok negligálását praktikusán nem engedheti meg magának, hiszen ez önmagában is reszegregációhoz vezet.

3. *tézis: A megkötő társadalmi tőke a szegregált közösségek esetében még mindig nagyon fontos tényező, amely egyszerre működik mindennapi túlélésük fontos feltételeként és a rendszerintegráció korlátjaként, valamint szerepe van abban, hogy tovább mélyítse a szakadékot a szegregált családok és a többségi társadalom tagjai között.*

Értekezésemben bizonyítást nyert, hogy ahogy a szegregáció, úgy a megkötő társadalmi tőke is egy kétarcú tényező, amely alapjaiban befolyásolja a szegregátumban élő családok életét, döntéseit. A megkötő társadalmi tőkéhez nagyon fontos materiális erőforrások kapcsolódnak, hiszen az érintett családok szükség esetén megosztják egymással a mindennapi boldoguláshoz szükséges javaikat (például élelmiszer, áram, gyógyszerek), emellett a közösség egyfajta „piacon túli” erőforrásként is működik. Példaként említhető a kölcsönnyújtás a pénzügyintézetek szemében hitelképtelennek tűnő családoknak, a közüzemi szolgáltatások megosztása a tartozást felhalmozó szomszédal, egymás beajánlása (jellemzően nem bejelentett) munkahelyekre, vagy segítség a gyerekelügyekben. A megosztott erőforrások közül kiemelkedő jelentőséggel bír a lakhatásban nyújtott segítség. Az érintettek egyet értenek abban, hogy a romák jellemzően befogadják egymást, probléma esetén összébb húzódnak.

A megkötő társadalmi tőkéhez nagyon fontos nem materiális erőforrások is kapcsolódnak, amelyek nagyban hozzájárulnak a szegregátumban élő családok szubjektív jóllétéhez, ezen belül például biztonságérzetükhöz, önbecsülésükhöz. Egyfajta sorsközösségként élik meg ennek jelenlétét, amely nagyban kapcsolódik a közös ünnepekhez, virrasztáshoz, ahhoz, hogy rendszeresen, kopogás nélkül átmennek egymáshoz, de adott esetben ahhoz is, hogy nem hagyják egymást egyedül a konfliktusokban.

Mindezek mellett kutatásomból kirajzolódott az is, hogy a társadalmi mobilitás, a rendszerintegráció erős korlátjaként is működnek a megkötő társadalmi tőkéhez kapcsolódó mechanizmusok. A javak megosztása például a kölcsönösség mentén szerveződik, amely áttételesen a megosztás kényszerén alapszik. Közösségi nyomás van azokon (például pletykák, lopások vagy kiközösítés révén) akik nem hajlandók megosztani erőforrásaikat. A közösség így egyértelműen szankcionálja a túlzott gyarapodást, kiemelkedést is.

Igaz, hogy a közösség rendszeren túli erőforrások segítségével olyanoknak is segítséget nyújt, akik kiszorultak a többségi társadalom intézményrendszere kínált lehetőségekből, ez azonban jelentheti az uzsorakölcsönt, a feketemunkát, a prostitúciót, vagy a dílerkedést, tehát olyan tevékenységeket, amelyek a többségi társadalom szemében illegálisnak, esetenként egyenesen bűncselekménynek számítanak. Ez természetesen tovább mélyíti a szakadékot a közösség és a többségi társadalom között. Szintén ezt a szakadékot mélyíti az a tényező is, miszerint igaz, hogy a közösség tagjai konfliktusok esetén megvédik egymást, ezáltal a biztonság forrása lehet a közösség, ám ezzel párhuzamosan megjelenik a konfliktusok intézményen kívüli „lerendezése”, gyakori az önbíráskodás illetve előfordulhatnak olyan esetek, amikor a közösség elvárja, hogy a tagjai szolidárisak legyenek egymással a többségi társadalommal szemben, akár saját kiemelkedésük kárára is.

4. tézis: A telepfelszámolási folyamatok jellemzően tovább gyengíthetik a potenciálisan már egyébként is erodálódó, szegregált közösségen belüli megkötő kapcsolatokat.

Már a telepfelszámolási folyamat megkezdése előtt megjelentek bizonyos törésvonalak a közösségen belül. Ez a fragmentálódás már 2005 környékén elindult, mikor egy korábbi deszegregációs döntés következményeként folyamatosan kezdtek betelepülni a családok a Cs. sorra egy másik, felszámolt szegregátumból. A közösségen belüli legelső törésvonal a régiek és az újonnan betelepülő családok között jelent meg.

Tovább fragmentálta a közösséget a dizájnerdrogok elterjedése. Szinte minden érintett ismeretségi körében, családjában (vagy ő saját maga) van olyan ember, aki a függőséggel küzd. Ez a kábítószer a használóknál fizikai és mentális leépülést okoz, gyakran kapcsolódnak hozzá egyéb bűncselekmények (prostitúció, lopások, betörések, agresszív cselekmények). Ezek együttesen mind hozzájárultak a megkötő társadalmi tőke bizonyos fokú gyengüléséhez, már a telepfelszámolás megkezdése előtt.

A megkötő kapcsolatokat viszont számos esetben egyértelműen gyengítette a deszegregációs folyamat is. A kifejezetten heterogén környezetbe történő költözés az, ami

leginkább gyengítette a megkötő társadalmi tőkét – az ilyen helyre költöző családok kivétel nélkül a megkötő kapcsolatok erőteljes gyengüléséről számoltak be. Ehhez képest azok, akik olyan társasházakba költöztek, ahol van már ott élő roma szomszédjuk, nem számoltak be megkötő kapcsolataik gyengüléséről, illetve új lakhelyükön a már ott élő roma családokkal új megkötő jellegű kapcsolataik alakultak ki.

Azok, akik a szegregátumtól távolabbra költöztek, kivétel nélkül megkötő kapcsolataik gyengüléséről számoltak be, és csak nagyon kis arányban voltak képesek új megkötő kapcsolatok kiépítésére. A fentieket erősíti az is, hogy azok közül, akik nem költöztek el, az interjúalanyok közel fele említette, hogy nem szeretne messze költözni a közösségtől.

Az elöltözők többsége mellett a maradók is beszámoltak a megkötő társadalmi tőke gyengüléséről. A telepfelszámolás tovább növelte a konfliktusokat, a közösség még inkább töredezetté válik. Emellett azok a családok, akiknek jobb esélyük voltak a társadalmi mobilitásra, elsőként költözhetek el a szegregátumból rendezett lakhatási jogviszonyuknak, stabil munkahelyüknek, kiterjedtebb áthidaló és összekapcsoló társadalmi tőkéjüknek köszönhetően. Így a maradók között túlsúlyba kerültek azok a lakók, akik valamilyen problémával küzdenek (rendezetlen lakhatási jogviszony, extrém szegénység, mentális betegség, szenvedélybetegség).

5. tézis: A szegregátumokban élő családok csekély mennyiségű áthidaló társadalmi tőkével rendelkeznek, ahol viszont ez megjelenik, ott lehetőség nyílik a rendszerintegrációra, külső erőforrások elérésére, viszont ezzel párhuzamosan a megkötő társadalmi tőke gyengülése is megjelenik.

Jelen kutatás is alátámasztja, hogy a szegregált körülmények között élő családok nagyon kevés áthidaló társadalmi tőkével rendelkeznek (mindössze 3-4 családra jellemző), aminek oka elsősorban az etnikai törésvonal mentén keletkező távolság. Az etnikai jellegű stigmatizáció kiterjed a munka világára, de a lakhatásra is. „...Romáknak nem adják ki szívesen lakást. Hiába van pénzed, rád néznek és azt mondják, hogy betelt.” (ÚM3) A stigmatizáció további következménye a roma lakosság önbecsülésének csökkenése, a szégyenérzet megjelenése, amely elzárkózást, a többségi társadalommal szembeni ellenállást eredményezhet. Az érintettek egyértelmű megállapítása, hogy a többségi társadalom „egy kalap alá veszi a cigányokat”. Ezzel párhuzamosan azt is megjegyzi, hogy valóban jellemző a romákra az eltérő kultúrából fakadó eltérő viselkedésmód, amely szintén megnehezíti az áthidaló kapcsolatok kialakítását.

Mindezek mellett elmondható, hogy az áthidaló társadalmi tőke nagyon fontos szerepet képes játszani a szegregált körülmények között élő családok társadalmi mobilitásában, rendszerintegrációjában. Ez a tőketípus csupán néhány család esetében jelentkezett, és (bár megjegyeztük, hogy ez nem értelmezhető egyértelműen áthidaló társadalmi tőkeként), de a Patrónus Hálózat vonatkozásában is hatással voltak az érintett családok életére ezek a társadalmi osztályok között hidat képző kapcsolatok.

Áthidaló társadalmi tőke elsősorban társadalmilag integrált terekben jön létre. A „kézzelfoghatóbb” segítségek, külső erőforrások elérése mellett (anyagi segítség, információ átadása, papírok kitöltése, segítség hivatalos ügyekben, legális munkahelyre beajánlás), az érintettek a mentális jólléttel kapcsolatos segítségeknek is nagy jelentőséget tulajdonítottak. Ezek közül legfontosabb az önbecsülés növekedése volt. Elmondható az is, hogy az áthidaló társadalmi tőke gyarapodásával egyidejűleg megjelenik a többiektől való megkülönböztetés, kiválás érzése is (kivételt képeznek ez alól a patrónus kapcsolatok). Az érintettek beszédmódja, viselkedésmódja de még öltözködése is megváltozik (közelít a középosztálybeli normákhoz) ezeknek a kapcsolatoknak a hatására az érintettek véleménye alapján. Felvetődik a kérdés, hogy ezek alapján beszélhetünk-e társadalmi integrációról (azaz a rendszerintegráció és a szociális integráció egymásnak való megfeleltetéséről), vagy csupán asszimilációról.

Viselkedésváltozás figyelhető meg továbbá a tervezés időtávja tekintetében is, amely a jelen orientációról fokozatosan tolódik el a hosszabb távú tervezés irányába olyan érintettek esetében, akiknek áthidaló társadalmi tőkéje gyarapodni kezdett. A társadalmi osztályokon átívelő kapcsolatok fontos szerepe, hogy közvetítenek, lehetővé teszik a kölcsönös megértést a különféle társadalmi osztályok képviselői között. Érdeemes megjegyezni, hogy mindezek a pozitív hatások társultak a Patrónus Hálózathoz is, azonban eredményeim alapján a hálózat működése nem eredményezte a megkötő társadalmi tőke gyengülését.

6. tézis: Az integrált lakókörnyezetbe költözés jó eséllyel csak olyan családok esetében vezet az áthidaló társadalmi tőke gyarapodásához, akik már korábban is rendelkeztek ilyen kötésekkel. Szinte csak esetükben jelentkeznek mindazok az előnyök, amelyeket a mixing-policy kapcsán várnak el a döntéshozók.

A költözés után két családnak jelentős mértékben gyarapodott áthidaló társadalmi tőkéje. Mindketten társadalmilag heterogén lakókörnyezetbe költöztek, amely új környezet részben valóban hozzájárult az áthidaló társadalmi tőkéjük gyarapodásához. E kapcsolatok valódi erőforrásként működnek. Fontos materiális erőforrások ezek, különféle munkalehetőségek,

iskolai táborok, szociális segítség, oktatási programok, tanfolyamok vonatkozásában. A kapcsolatok integrált terekben jöttek létre, illetve középosztálybeli szomszédjaikkal alakítottak ki. Az erőforrások másik része nem materiális – önbecsülésük nőtt, kommunikációs képességeik fejlődtek, magabiztosabban igazodnak el a formális intézményrendszerben.

A deszegregációs folyamatnak köszönhetően tehát valódi lehetőség nyílt számukra a rendszerintegrációra, társadalmi kohézió növekedésére, társadalmi mobilitásra és a külső erőforrások elérésére, vagyis azokra az előnyökre, amelyek mellett a mixing policy kapcsán szoktak érvelni a döntéshozók, és azok, akik ezt egy hatékony stratégiának tartják.

Fontos megjegyezni azonban, hogy egyrészt ez nagyon kevés családot érintett, másrészt ezek a családok már korábban is rendelkeztek áthidaló kapcsolatokkal, amelyek nagy része a költözéssel megszakadt, azonban nem esett nehezükre újabbak kiépítése az új, társadalmilag heterogén lakókörnyezetükben sem. Ezzel párhuzamosan természetesen lehetőség nyílt számukra jobb lakáskörülmények között élni, és eltávolodni azoktól a problémáktól, negatív mintáktól, amelyek a szegregátumra voltak jellemzőek. Mindezek kapcsán tehát elmondható, hogy esetükben a költözés ugyan valamennyire elősegítette ezeknek a kapcsolatoknak a kialakítását és ennek pozitív hozadékainak megjelenését, ám azt valójában sokkal inkább személyes kompetenciáiknak (jó kommunikációs készség, többségi társadalomhoz jobban illeszkedő életstílus) köszönhetőek, amely már a bontási folyamat megkezdése előtt is jellemző volt rájuk.

7. tézis: Az intézményrendszer működésének jellemzően strukturális jellegű elégtelenségei szerepet játszanak a formális intézményekkel szembeni bizalmatlanságban, és egy alternatív, olykor a többségi társadalmi normáktól eltérő intézményrendszer létrejöttében a szegregált közösség életében.

Az intézményekhez alapvető bizalmatlanság társul, ami kutatásom alapján elsősorban strukturális probléma. Ez testet ölthet a szegregátum (és az itt élő családok) határon túli területként kezelésében, amely kapcsán példaként említhetők a hivatalnokok lekezelő stílusa, a rendőrség részéről történő túlkapások, irracionálisan magas büntetések vagy épp bizonyos konfliktusok, problémák tudatos figyelmen kívül hagyása.

Ide tartoznak az intézményi struktúra, szabályrend azon jellegzetességei is, amelyek alapvetően gátolják meg a bizalmi kapcsolatok, és ezen keresztül az összekapcsoló társadalmi tőke kialakítását (példaként: gyakori személyi cserék a családsegítő szolgálatnál, félelem attól, hogy a családsegítő kezdeményezheti a gyermek családból való kiemelését).

Válaszként alternatív intézményrendszert hozott létre az itt élő közösség (gyerekmegőrzés megszervezése, uzsorahitel, önbíráskodás, feketemunka, lakásügynöki hálózat stb.). Ezeket gyakran kísérik illegális tevékenységek, amelyek tovább mélyítik a távolságot a közösség és az intézmények között.

8. tézis: Az összekapcsoló társadalmi tőke kialakulása jelen helyzetben, azaz az intézményrendszer strukturális elégtelensége esetében, sokkal inkább az intézményi képviselők személyes kompetenciáiknak köszönhetően és nem az intézményi feltételek eredményeként jön létre. Ott, ahol megjelenik az összekapcsoló társadalmi tőke, az intézmények oldaláról érkező fél gyakran kényszerül arra, hogy praktikusán kilépjen az intézményi protokoll kereteiből.

Az érintettek az összekapcsoló társadalmi tőke vonatkozásában elsősorban a személyhez kötik a valódi segítséget (kapu az elérhető erőforrásokra) nem pedig az intézményekhez. A személyeken túl az intézmény vagy meg sem jelenik, vagy ha igen, akkor általában negatív kontextusban, úgy, mint hátráltató tényező. Szembetűnő az is, hogy első helyen nem a szorosan a munkakörhöz kapcsolódó tényezőket említették az érintett családok, nem is a materiális erőforrásokhoz való hozzáférést, hanem minden ilyen kapcsolatban az „emberi szó” jelentőségét említették a leggyakrabban. Ez nagyon komoly erőforrásként jelenik meg, ami elsősorban az érintettek önbecsülése szempontjából és a különböző osztályok között kialakuló bizalom szempontjából fontos.

Az intézményrendszer anomáliáival és a személyes határhúzásokkal egyaránt küzdenek azok az intézményi képviselők, akiknek sikerült kiépíteniük azokkal a Cs. sori családokkal hatékonyan működő (ami jelen esetben azt jelentette, hogy az érintettek név szerint, pozitív példaként említették őket), összekapcsoló társadalmi tőkét, akikkel kapcsolatba kerültek.

Ezeknek a jó kapcsolatoknak szükséges velejárója a túllépés az intézményi kereteken, az intézményi protokolltól való eltérés (például saját források bevonása, adminisztráció lazán kezelése) az elhivatottság, az intuíciók és emóciók megjelenése, illetve ezek megfelelő kezelése (amihez szorosan kapcsolódik a munkahelyi környezet személyi összetétele és kultúrája, amely szintén személyes kompetenciák következménye). Fontos tényező még a nyitott gondolkodásmód, a másság elfogadása, és a szelíd, fokozatos eredmények tisztelete és annak a misszióknak a követése, hogy közvetítsenek a különböző társadalmi osztályok között.

9. tézis: *A telepfelszámolás kapcsán a döntéshozók nem építenek tudatosan, szervezett módon az összekapcsoló társadalmi tőkében rejlő potenciálra.*

Az érintettek szükségesnek látnák az intézményi segítséget, de úgy érzik, hogy nem kapják ez meg. Nagyon nagy az információhiány, nem egyértelműek számukra a folyamat keretfeltételei (például a kompenzáció mértéke, jogi feltételek és lehetőségek, sokszor a bontás pontos időpontját sem tudják az érintettek), emiatt kiszolgáltatottnak érzik magukat és az a tapasztalatuk, hogy a folyamat során csak sodródni az árral. Ez tovább fokozta a telepfelszámoláshoz bármilyen formában kapcsolódó intézményekkel kapcsolatos bizalomhiányt. Azok az intézményekhez kötődő személyek, akik valamilyen segítséget nyújtanak a családoknak (jogi tanács, költöztetés) ezt munkakörükön túl, önkéntes munkában teszik meg, de ezt nem tartják elegendőnek az érintettek. Összességében elmondható, hogy a telepfelszámolást semmiféle segítő vagy kísérőbeavatkozás, tudatos facilitáció nem támogatja, holott az érintett családok elmondása alapján nagy szükség lenne rá.

Az e tőketípussal kapcsolatos megfigyeléseim azt sugallják, hogy a deszegregációs folyamat érintettjeivel kapcsolatba kerülő intézményi munkatársaknak – *'street level bureaucrats'* (May, Winter 2009) – kulcsszerepe lehet a deszegregációs folyamat facilitálásának (amennyiben van ilyen) minőségében is. Ahol ezeknek a személyeknek nagyobb a „mozgásteret” ott kialakulhat egyfajta erősebb bizalom, megmutatják az intézmények, szakpolitikák „emberi arcát” (Lipsky 1969), és adott esetben lehetőségük nyílna a strukturális jellegű anomáliák enyhítésére is. Ahol viszont az intézményi képviselők jelenléte és mozgásteret szűkösebb és/vagy erősen szabályokhoz kötött (például rendőrség esetében), ott kevésbé alakul ki ez a bizalom, inkább az ellenállás válik meghatározóvá.

Látható tehát, hogy a megfelelő facilitációnak, segítő és kísérőbeavatkozásoknak kiemelkedően fontos szerepe lehet egy deszegregációs folyamat során, melynek nagyon fontos része az összekapcsoló társadalmi tőke és az ide kötődő kölcsönös megértés, elfogadás és bizalom.

10. tézis: *Az áthidaló és megkötő társadalmi tőke erőssége hatással van egymásra, míg az összekapcsoló társadalmi tőke esetében ez nem mondható el.*

Eredményeim alapján kirajzolódott, hogy minél erősebb a megkötő társadalmi tőke, annál kisebb a valószínűsége, hogy az érintettek képesek kialakítani összekapcsoló társadalmi tőkét, mivel ennek korlátozó hatásai a többségi társadalomtól eltávolító mechanizmusokként

működnek. Ahol az áthidaló társadalmi tőke megerősödött, ott a megkötő társadalmi tőke gyengülésnek indult. Ez a fordított hatás nem igaz azonban az összekapcsoló társadalmi tőke esetében. Bár ennek megléte nagyban hozzájárulhat mind az érintettek mobilitási esélyeihez mind pedig szubjektív jóllétükhöz, nem kapcsolódik hozzá a megkötő társadalmi tőke gyengülése. Ez valószínűleg abból fakad, hogy ezekre a kapcsolatokra az érintettek ideiglenes erőforrásként tekintenek.

4. Tézisfüzet hivatkozásai

- Albert F. - Dávid B. (2006): A kapcsolati tőke dimenziói etnikai metszetben. In Kolosi T. - Tóth I. Gy., Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport*. Társ. Budapest. 351-372.
- Ben-Porath, Y. (1980): The F-connections: Families, Friends, and Firms, and the Organization of Exchange. *Population and Development Review* 6. 1-30. o.
- Bereményi, B. Á. - Carrasco, S. (2015): Interrupted aspirations: research and policy on Gitano education in a time of recession, in Spain. *Intercultural Education*, 22(5), 355-369.
- Bolt, G. - Phillips D. - Van Kempen R. (2010): Housing Policy, (De)segregation and Social Mixing: An International Perspective, *Housing Studies*, 25. 2., 129-135.
- Bourdieu, Pierre ([1993] 1999): Effects of Place. In: *The Weight of the World*, Pierre Bourdieu et al. Polity Press. 123-129.
- Bradbury, H. – Reason P. (2003): Action Research. An Opportunity for Revitalizing Research Purpose and Practices. *Qualitative Social Work* 2 (2). 155-175.
- Burt, R. S. (2000): The Network Structure of Social Capital. In: Sutton, R.I., Straw, B.M. (eds.): *Research in Organisational Behaviour*. JAI Press, Greenwich, 345-423.
- Cartwright, A. - Sik, E. - Svensson, S. (2008): Social capital and the integration of minorities and immigrants in Hungary. *Working Paper, Central European University*, Budapest.
- Castel, R. (2000): *The Roads to Disaffiliation: Insecure Work and Vulnerable Relationships*. Blackwell, London.
- Cheshire, P. (2009): Policies for mixed communities: faith-based displacement activity? *International Regional Science Review*, 32 (3). 343-375.
- Coghlan, D. – Brydon-Miller, M. (2015): *The SAGE Encyclopedia of Action Research*. London: SAGE.
- Coleman, J. S. (1998), Társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In Lengyel Gy. - Szántó Z. (eds.). *Tőkefajták*. Aula, Budapest, 11–44.

- Csizmadia Z. (2015) : A kapcsolati tőke osztályszerkezeti aspektusai lokális metszetben. *Századvég*. 78. 4. 49-75.
- Domokos V., Herczeg B. (2010): Terra Incognita: magyarországi szegény és cigánytelepek felmérése - első eredmények. *Szociológiai Szemle*, 3., 82-99.
- Esser, H. (2008): The two meanings of social capital. In Castiglione, D. (eds): *The Handbook of Social Capital*. Oxford University Press. Oxford. 22-49.
- Farkas Zs. (2012): Hidak és sorompók. A települészámolásban, a településeken végzett terepmunka tapasztalatai és integrációs hatásai. *Társadalmi együttélés interdiszciplináris e-folyóirat*. 2012/4.
- Fukuyama, F. (1997): *Bizalom. A társadalmi erények és a jólét megteremtése*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Fukuyama, F. (2001): Social capital, civil society and development. *Third World Quarterly*, 22(1). 7-21.
- Fulkerson, G. M. – Thompson G. H. (2008): The evolution of a contested concept: A meta-analysis of social capital definitions and trends (1988-2006). *Sociological Inquiry*. 78. (4). 536-557.
- Füzér K. - Gerő M. - Sik E. - Zongor G. (2005): *A társadalmi tőke növekedésének lehetőségei fejlesztéspolitikai eszközökkel*. TÁRKI kiadvány. Budapest.
- Gilchrist A. (2009): *The Well-Connected Community: A Networking Approach to Community Development*. The Policy Press. Bristol.
- Gittel R. – Vidal A. (1998): *Community organizing: Building social capital as a development strategy*. CA: Sage Publications.
- Gordon, R., Collins, F. L. and R. Kearns (2017) 'It is the people that have made Glen Innes': State-led gentrification and the reconfiguration of urban life in Auckland. *International Journal of Urban and Regional Research* 41.5, 767–785.
- Granovetter, M. S. (1973): The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*. 78, 1360-1380.
- Granovetter, M. (1985): Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, Vol. 91. 481-510.
- Granovetter, M. (1992): Problems of Explanation in Economic Sociology, In Nohria, N. - Eccles, R. (eds.), *Networks and Organizations: Structure, Form and Action*, Boston, MA: Harvard Business School Press, 25-56.
- Granovetter, M. (2006): A gazdasági intézmények társadalmi megformálása: a beágyazottság problémája. In Lengyel Gy. – Szántó Z. (szerk.): *Gazdaságszociológia*. Aula, Budapest. 33-45.
- Habermas, J. (1987): *The Theory of Communicative Action*, Vol. 2. *Polity Press*. London.

- Hanifan, L. J. (1916): The Rural School Community Center. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 67.
- Harper, K., Steger, T. – Filčák, R. (2009): Environmental justice and Roma communities in central and eastern Europe. *Environmental Policy and Governance*. 19. 4. 251-268.
- Johnston, R. - Forrest, J. - M. Poulsen (2002): Are there ethnic enclaves/ghettos in English cities? *Urban Studies* 29.4, 591–618.
- Katz, L. F. - Jeffrey, R. K. - Jeffrey B. L. (2001): Moving to Opportunity in Boston: Early Results of a Randomized Mobility Experiment. *Quarterly Journal of Economics*, 116., 607-654.
- Kearns, A. - Mason, P. (2007): Mixed Tenure Communities and Neighbourhood Quality. *Housing Studies*, 5., 661-691.
- Kemény I., Janky B., Lengyel G. (2004): *A magyarországi cigányság 1971–2003.* Gondolat, MTA Etnikai- nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Kozákné Keszei Veronika (2001): Cigánypolitika Magyarországon. Elmélet és gyakorlat az 1960-as évek elejétől a 90-es évekig. In *Romológiai Kutatóintézet Közleményei* Szekszárd: Romológiai Kutatóintézet, 96–135.
- Ladányi J. (2012): *Leselejtettek. A kirekesztett népesség társadalom- és térszerkezeti elhelyezkedésének átalakulása Magyarországon a piactársadalmi átmenet időszakában.* L'Harmattan, Budapest.
- Ladányi János-Szelényi Iván (1997): "Ki a cigány?". In Horváth Á. -Landau E. -Szalai J. (2000): *Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok.* Budapest: Aktív Társadalom Alapítvány-Új Mandátum Kiadó, 179 -191.
- Ladányi J., Szelényi I. (2001): Van-e értelme az underclass kategória használatának? *Beszélő*, 11.,94–98.
- Ladányi J., Szelényi I. (2004): *A kirekesztettség változó formái.* Napvilág Kiadó, Budapest.
- Ladányi J. (2007): Az antiszegregációs programok szükségességéről és lehetőségeiről. *Kritika*, 2007. 36. 10. 2-4.
- Lin, N. (1982): Social Resources and Instrumental Action. In: Marsden, P. M. - és Lin, N. (eds.): *Social Structure and Network Analysis*, . 131-145 . Sage. Beverly Hills CA.
- Lin, N. (1990) Social Resources and Social Mobility: The Structural Theory of Status Attainment. Pp. 247_171 in *Social Mobility and Social Structure*, edited by Ronald L. Breiger. NY: Cambridge University Press. 171-247.
- Lin, N. (2001): *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action.* Cambridge University Press. Cambridge.

- Ludwig, J. - Duncan, G. - Hirschfield, P. (2011): Urban Poverty and Juvenile Crime: Evidence from a Randomized Housing-Mobility Experiment. *American Journal of Epidemiology*. 149(11). 655-679.
- Lupton, R. - Heath, N. - Clarke, A. - Whitehead, C. - Monk, S. - Geddes, M. - Fullel, C. - Tunstall, R. - Hayden, C. - Robinson, J. (2009): *Evaluation of the Mixed Communities Initiative Demonstration Projects: Baseline Reports*. London: Department for Communities and Local Government.
- Lockwood, D. (1964), Social Integration and System Integration. In: Zollshau K. G. – Hirsh H. W. (eds.) *Explorations in Social Change*. Houghton Mifflin. Boston.
- Massey, D. S., Denton, N. (1993): *American apartheid: Segregation and the making of the underclass*. Harvard University Press, Cambridge.
- Massey, D. S., Denton, N. A. (1998): *The missing link*. Harvard University Press, Cambridge.
- Messing V. (2006): Lyukakból szőtt háló: háztartások közötti támogató kapcsolatok roma és nem roma szegények körében. *Szociológiai Szemle*, 2., 37-54.
- Messing V. - Molnár E. (2011a): Válaszok a pénztelenségre: szegény cigány és nem cigány családok megélhetési stratégiái. *Esély*, 1., 53-80.
- Messing V. - Molnár E. (2011b): Bezáródó kapcsolati hálók: szegény roma háztartások kapcsolati jellemzői. *Esély*, 5., 47-74.
- Messing, V. - Bereményi, B.A. (2017). Is ethnicity a meaningful category of employment policies for Roma? A comparative case study of Hungary and Spain. *Ethnic and Racial Studies*, 40(10), 1623-1642.
- Mugnano, S., Palvarini, S. (2013): “Sharing space without hanging together”: A case study of social mix policy in Milan. *Cities*, 35., 417-422.
- Myrdal, G. (1963): *Challenge or Affluence*. Pantheon Book. New York.
- NFGM (2009): *Városfejlesztési Kézikönyv*. Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium Területfejlesztésért és Építésügyért Felelős Szakállamtitkárság, Budapest.
- O’Nions, H. (2010). Different and unequal: the educational segregation of Roma pupils in Europe. *Intercultural Education*, 21(1), 1-13.
- Oreopoulos, P. (2003): The Long-Run Consequences of living in a Poor Neighbourhood', *Quarterly Journal of Economics*, 4., 1533-1575.
- Osterling K. L. (2007): Social Capital and Neighborhood Poverty. Toward an Ecologically-Grounded Model of Neighborhood Effects. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 16:1-2, 123-147
- Pétonnet, C. (1982): *Espace habités. Ethnologie des banlieues*. Galilée.
- Polányi K. (1976): *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*. Gondolat. Budapest.

- Powell, R (2010): Gypsy-Travellers and Welfare Professional Discourse: On Individualization and Social Integration. *Antipode* Vol. 43 No. 2, 471-493.
- Putnam, R. D. (1993): *Social Capital and Public Affairs, The American Prospect*. 1-8.
- Putnam, R.D. (1995) Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy* 6(1):65-78.
- Sík E. (2012): *A kapcsolati tőke szociológiája*. Eötvös Kiadó. Budapest.
- Silverman, A. – Lupton, R. – Fenton, A. (2006): *A Good Place for Children? Arrracting and Retaining Families in Inner Urban Mixed Income Communities*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Silver, H. (2013): Mixing Policies: Expectations and Achievements. *A Journal of Policy Deelopment and Research*. 15. 2. 73-82.
- Solon, G. - Page, M. - Duncan, G. (2000): Correlations between neighboring children in their subsequent educational attainment. *Review of Economics and Statistics*. 82. 383-392.
- Sommerville-Steele (2002): 'Race', Housing and Social Exclusion. *European Journal of Social Work*. 5, 3., 130-149.
- Tunstall, R., Lupton, R. (2010): *Mixed Communities: Evidence Review*, London: DCLG.
- Van Baar, H. (2012). Socio-economic mobility and neo-liberal governmentality in post-socialist Europe: Activation and the dehumanisation of the Roma. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38, 1289-1304.
- Wacquant, L. (2001): Deadly symbiosis – When ghetto and prison meet and mesh. *Punishment and Society*, 1., 95–133.
- Wacquant, L. (2004): What is a ghetto? Constructing a social concept. In: Smelser, N. J., Baltes, P. B. (eds.): *International encyclopedia of the social and behavioral sciences*. Pergamon Press, London, 1–7.
- Wacquant, L. (2007): Territorial stigmatization in the age of advanced marginality. *Eleven*. 91. 66-77.
- Wacquant L. (2012): A Janus-faced institution of ethnoracial Closure: A Sociological Specification of the ghetto. In: Hutchinson R. – Haynes B. D. (szerk): *The ghetto. Contemporary global issues and controversies*. Westview Press. 1-32. o.
- Weber, M. (1987): *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- Wilson, W. J. (1978): *Declining Singificance of Race*. The University of Chicago Press. Chicago.
- Wilson, W. J. (1987): *The Truly Disadvantaged. The Inner City, the Underclass and Public Policy*. The University of Chicago Press. Chicago.

Woolcock, M. – Narayan, D. (2000): *Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy*. World Bank Res. Obs, 15, 225-249.

5. A szerző témakörben megjelent publikációi

Folyóiratcikk:

Méreiné Berki B. (2015): Az önellátó gazdálkodás korlátai. *A falu*. 2015/4. 17-35. o.

Méreiné Berki, B. - Málovics, Gy. - Tóth, J. - Cretan, R. (2017): The role of social capital and interpersonal relations in the alleviation of extreme poverty and spatial segregation of Romani people in Szeged. *Journal of Urban and Regional Analysis (JURA)*, 1., 33-50.

Méreiné Berki, B. – Málovics Gy. (2020): Városi deszegregáció, társadalmilag heterogén lakóközösségek, társadalmi tőke – egy hazai városi szegregátum felszámolásának tapasztalatai. *Tér és Társadalom*. 34/2. 35-66.

Bajmócy Z. - Méreiné Berki B. - Gébert J. - Málovics Gy. - Mihók B. (2017): Connecting different life-worlds: transformation through kinship: Our experience with poverty alleviation. *Queer-Feminist Science and Tehnology Studies Forum* 2:2. 44-58.

Bajmócy Z. - Gébert J. - Múálovics Gy. - Méreini Berki B. - Juhász J. (2020): Urban strategic planning from the perspective of well-being: evaluation of the Hungarian practice. *European spatial research and policy*. Vol.27(1). 221-241.

Cretan, R. – Málovics Gy. – Méreiné Berki B. (2021): On the production and contestation of (internalized) stigma: urban Roma in segregated areas of Szeged. *Geographica Pannonica*. 24(4). 294-310.

Málovics Gy. - Mihók B. - Szentistványi I. - Juhász J. - Méreiné Berki B. - Tóth J. - Nagy M. (2017): A szélsőséges egyenlődsdi és önjelölt ajtónállók lehetséges hatása az egyetem-közösség együttműködésére - egy hazai részvételi akciókutatás tapasztalatai. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*. 14:1. 67-76.

Málovics Gy. – Méreiné Berki B. – Mihók B. – Szentistványi I. – Juhász J. – Pataki Gy. – Nagy M. – Tóth J. (2018) : Confronting espoused theories with theories in-use: Challenges of participatory action research with marginalized communities in contributing to social change and theory building. *Action Research*.

Málovics, Gy. – Cretan, R. - Méreiné Berki, B. – Tóth, J. (2019): Socio-environmental justice, participatory development, and empowerment of segregated urban Roma: Lessons from Szeged, Hungary. *Cities*. Vol. 91.137-145.

Málovics Gy. – Tóth J. -Méreiné Berki B. – Cretan R. (2019): Mapping Place Attachment of Segregated Urban Roma Communities through Participatory Action Research in Szeged, Hungary. *AREA*. 51- 72-83.

Tóth J. - Méreiné Berki B. - Málovics Gy. Juhász J. - Boros L. (2017): "Ha csak úgy kiköltöztetjük az embereket, egymás nélkül elvesznek" Erőforrások, korlátok és ezek térbelisége a roma szegregátumokban lakók számára: egy hazai város példája. *Tér és Társadalom*. 31. 62-82.

Könyvfejezet:

Méreiné Berki B., Málovics Gy., Juhász J. (2017a): A hazai antiszegregációs tervek értékelése Amartya Sen képességszemlélete alapján. In: Bajmócy Z., Gébert J., Málovics Gy. (szerk.): *Helyi gazdaság-fejlesztés a képességszemlélet alapján*. JATEPress, Szeged, 137-160.

Bajmócy Z. - Gébert J. - Málovics Gy. - Juhász J. - Méreiné Berki B. - Pataki Gy. - Elekes Z. - Péli-Dombi J. (2017): Városfejlesztési folyamatok elemzése a képességszemlélet alapján (Összegzés és tézisek). In: Bajmócy Z. - Gébert J. - Málovics Gy. (szerk) *Helyi gazdaságfejlesztés a képességszemlélet alapján*. JATEPress. 189-205.

Bajmócy Z. - Gébert J. - Málovics Gy. - Juhász J. - Méreiné Berki B. - Elekes Z. - Péli-Dombi J. (2017) Részvétel vagy kizárás? A hazai városfejlesztés értékelése a folyamatok aspektusából. In: Bajmócy Z. - Gébert J. - Málovics Gy. (szerk) *Helyi gazdaságfejlesztés a képességszemlélet alapján*. JATEPress. 97-134.

Gébert J. - Bajmócy Z. - Juhász J. - Méreiné Berki B. - Málovics Gy. (2017): Mit is fejlesztünk tulajdonképpen? - Helyi fejlesztési folyamatok a lehetőségek aspektusából. In: Bajmócy Z. - Gébert J. - Málovics Gy. (szerk) *Helyi gazdaságfejlesztés a képességszemlélet alapján*. JATEPress. 69-95.

Málovics Gy. - Juhász J. - Méreiné Berki B. - Tóth J. (2017) Kinek a részvétele? Mélyszegény társadalmi csoportok valós részvételi lehetősége a helyi fejlesztési döntésekben. In: Bajmócy Z. - Gébert J. - Málovics Gy. (szerk) *Helyi gazdaságfejlesztés a képességszemlélet alapján*. JATEPress. 161-188.

Konferenciaközlemény:

Méreiné Berki B. (2017): Szegénység elleni küzdelem a részvételi akciókutatás segítségével. In: Fodorné Tóth K. (szerk.): *Felsőoktatás, életen át tartó tanulás és az ENSZ fenntartható fejlesztési célok megvalósítása/ Higher Education, Lifelong Learning and Implementation of UN Sustainable Development Goals*. 209-219.

Méreiné Berki B. (2019): The contradictions of the desegregation-policy in Szeged. In Udvari B. – Voszka É. (eds) 2019: *Proceedings of the 3rd Central European PhD Workshop on Economic Policy and Crisis Management*. University of Szeged, Doctoral School in Economics, Szeged, pp. 217–227.

Műhelytanulmány:

Méreiné Berki B. – Málovics Gy. - Juhász Judit, Bajmócy Zoltán, Vajgely Tamás, Gébert Judit (2015): *Tőketípusok megjelenése megyei jogú városok antiszegregációs terveiben Pierre Bourdieu tőkekonceptiója alapján*. Műhelytanulmányok, SZTE Gazdaságtudományi Kar Kutatóközpont.